

3.06 De laatste jaknikker

Uit Priori 2014-1

Op 2 oktober 2013 zette de Nederlandse Aardoliemaatschappij (NAM) de negen laatste jaknikkers in Nederland stil. In een rustige cadans pompten deze jaknikkers in dertig jaar 26 miljoen vaten olie uit de grond van de Rotterdamse wijk Schiebroek. Door afloop van de huurvergunning voor het terrein, heeft de NAM noodgedwongen de aardoliewinning gestaakt. De oliemaatschappij dicht nu de olieputten en brengt de komende jaren het terrein terug in oorspronkelijke staat. De NAM schenkt de laatst werkende jaknikker aan het Nederlands Openluchtmuseum.

De jaknikker staat in het weiland naast de boerderij uit Zeijen. De locatie verwijst naar de eerste productieplaats van deze jaknikker: het Drentse Schoonebeek. Vanaf 1946 waren tientallen jaknikkers met hun karaktervolle uiterlijk beeldbepalend voor het landschap rond dit oledorp. Onze jaknikker werd er geïnstalleerd in 1957, het topjaar van de Nederlandse oliewinning. In de jaren tachtig is hij overgeplaatst naar de winningslocatie Berkel-4 in Rotterdam.

Voordat de jaknikker na vijfenvijftig dienstjaren in het museum kon worden opgesteld, moest er wel wat gebeuren. De firma Veenstra uit Coevorden heeft in samenwerking met de NAM de jaknikker opgeknapt met behoud van karakter. Roestige onderdelen zijn behandeld. De kaalste plekken zijn met verf bijgewerkt. Voor de aansturing heeft de NAM de jaknikker uitgerust met hoogwaardige elektronica.

Om de esthetische waarde van de jaknikker optimaal te benutten, laten we hem op het museumpark in beweging zien. Hij gaat dus écht knikken. Dit heeft wel consequenties. Aan de

gebogen kop hangt in de museumopstelling slechts een klein stukje pompstang, nét lang genoeg om overtuigend op en neer te kunnen gaan. In Rotterdam was de pompstang anderhalve kilometer lang met helemaal onderaan de pomp. Bij iedere opgaande beweging trok de jaknikker enkele tonnen aan gewicht omhoog en liet hetzelfde gewicht bij de neergaande beweging rustig zakken. Zware gietijzeren contragewichten hielden de machine in balans om de motor niet te zeer te belasten. In het museum ontbreekt het gewicht van de pompstang, waardoor de contragewichten de jaknikker juist uit balans brengen. De contragewichten zijn daarom vervangen door lichtgewicht replica's. Ontwerpbureau Perspekt is erin geslaagd om de originele gewichten overtuigend na te maken.

Bij de jaknikker staat een beeldscherm met een bankje. Op het touchscreen vinden bezoekers informatie over 'Energie uit Nederlandse bodem'. Het belangrijkste verhaal is het canonvenster 'De Gasbel'. In 1959 ontdekte de NAM bij het Groningse Slochteren een groot aardgasveld. De vondst bracht een ommekeer teweeg in de Nederlandse huizen. In rap tempo stapten huishoudens over op aardgas voor de bereiding van maaltijden en het verwarmen van water. De overheid stimuleerde het gebruik van aardgas voor centrale verwarming van het huis. Het betekende het einde van ijsbloemen op de slaapkamerruiten en koukleumen in de keuken. Aardgas werd ook een energiebron voor de opwekking van elektriciteit.

De staatskas profiteerde flink van de groeiende binnenlandse verkoop van aardgas en van de export. In de jaren tachtig waren de opbrengsten van aardgas goed voor een vijfde deel van de overheidsinkomsten. Daarna daalde dit tot zo'n 6 tot 8 procent. Met de aardgasbaten bouwde de overheid een riant sociaal stelsel en realiseerde kostbare projecten zoals de Oosterscheldekering. De jaknikker staat in ons museum symbool voor deze transformatie van Nederland in een welvaartstaat en de energierevolutie in huis. Ook de keerzijde van die welvaart komt in beeld. De officiële opening zal plaatsvinden op 13 mei (2014).